

L47
(1-7)
m. 49

EESTI NOORTE MEESTE KRISTLIK ÜHING ROOTSIS

Estniska KFUM i Sverige + Esbonian YMCA
Birger Jarlgatan 35, Stockholm.

Loenguteseeria 1.

Loeng Nr.7

Pagulasprobleem ja selle lahendamine peale
esimest maailmasõda.
Evald Uustalu.

Äsja lõppenud sõda paiskas tohutud inimmassid väljaspoole oma kodumaa piire. Suur osa on neist nüüd saanud oma kodudesse tagasi minna, teine osa viibib veelgi võõrsil ning tunneb muret oma tuleviku pärast. Nende silmi ees seisab kaks võimalust. Nii kuidas ka oodatakse ja loodetakse ühe võimaluse saabumist, niisamapalju tuntakse muret teise võimaluse pärast, mis sunniks kodumaalt lahtikistud inimesi endale võõrsil uued kodud looma. See olukorras ei tohiks puududa huvi kord pilku heita sellele, kuidas esimese maailmasõja järele pagulasprobleem lahendamise leidis.

Sama tüme kui võõrsile jäänud pagulastele tulevik on praegu, oli see ka siis kui esimene maailmasõda lõppes. Umbes 3 miljonit kreeklast, bulgaarlasi, armeenlast, assüürlast ning venelast seisis siis olukorra ees, kus neil ei olnud enam võimalik tagasi pöörduda kodudesse, kust nad sõjasündmuste ning poliitiliste muudatuste tõttu olid sunnitud lahkuma. Püüame alljärgnevas vaadelda nende rahvuste paguluse tekkimist ning nende puhul üleskerkinud probleemide lahendamist.

Kreeka pagulased olid sunnitud 1922.a. sügisel suure kiiruga lahkuma Väike-Aasia rannikult, kus nende esivanemad olid asunud juba ürgsetest aegedest peale. Põhjustajaks oli anatoolia sõda Kreeka ja Türgi vahel, mis algas 1919.a. kreeklastele edukalt kuid 1922.a. septembris neile katastroofiline lõppes. Väikestel, meresõiduks kõlbmatutel paatidel saabus lühikese aja jooksul 800 000 kreeklast emamaale ja sattus seal suurde viletsusse. Momendil, mil Kreeka valitsus Rahvasteliidust pagulasküsimusele lahendamiseks abi palus, suri kreeka põgenike laagris keskmiselt 500 inimest päevas. Hoolimata kõigest neist viletsusist, tahtsid aga ka Väike-Aasiasse maha jäänud kreeklased ära tulla ja nii sõlmiti 1923.a. Lausanne'i konventsioon sundusliku rahvastiku vahetamise kohta Kreeka ja Türgi vahel. Selle konventsiooni alusel tulid Väike-Aasiast ära veel 500 000 kreeklast

ning ligi 390 000 türklast asus ümber Kreekast Türgimaale. Need emamaale ümberasunud türklased olid maailmasõja järele neid väheseid oma kodudest lahkujaid, kes seda said teha korraldatud oludes. Nad said võtta kaasa oma vallasvara ning tasu mahajäävate kinnisvarade eest.

Palju raskemaks kujunes bulgaarlaste saatus, ehkki Bulgaaria ja Kreeka vahel sõlmiti analoogiline kokkulepe ning tõi sealt ära 30 000 rahvuskaaslast. Juba enne seda kokkulepet oli 64 000 bulgaarlast ülepeakaela põgenenud neilt aladest mis pxx rahulepõngu järgi läksid üle Kreekale. Teist nii-palju bulgaarlast läks emamaale lepingu alusel. Bulgaarlast tuli kodumaale veel teistestki aladelt, mis läksid võitjatele (Jugoslaavia ja Rumeenia), nii et Bulgaarias tõusis kodutuks jäänud rahvuskaaslaste arv 250 000-le. Bulgaarlaste kodumaale põgenemine oli raske ja olud põgenikeksagreis olid veel raskemad. Teel ja varsti peale saabumist surnute arvu hinnatakse 32,5 tuhandele.

Kõige traagilisemaks kujunes aga armeenlaste saatus. Juba enne sõda kannatasid nad ristiusulise väikerahvana türklaste julma tagakiusamise all. Sõja puhkedes muutus terror intensiivsemaks, kuna türklased süüdistasid neid ebalojaltsuses. 1915.a. kevadel algas Kiliikias asuvate armeenlaste massiline küüditamine Süüria kõrbesse asutatud kontsentratsioonilaagrisse ning sama aasta sügiseks oli suudetud juba peaaegu kogu armeenia rahvastik ses Väike-Aasia osas hävitada. Sama aktsiooni alustati ka armeenlaste peamiselt asustuselal Kirde-Türgis, kus ei jõutud aga kaugemale, kuna venelased selle ala 1915.a. vallutasid. Kui venelased 1918.a. taganema surinuti ja türklased Erivani ja Bakuuni tungisid, siis kannatasid just armeenlased hukkamiste ja küüditamiste all kõige enam. Täielikust hävinemisest päästis selle rahva vaid maailmasõja lõpp, mis tõi kaasa koguni iseseisva armeenlaste vabariigi sünni. Selle Erivani vabariigi iga oli aga lühikene, kuna teiste reaalselt tugevate suurvõimude ~~juures~~ puudumisel see türklaste vastu kaitses pidi otsima venelaste juures. 1920.a. haarasid kommunistid Erivanis võimu ning 2 aastat hiljem ühendasid selle NSVLiiduga. Armeenia rahvuslikud elemendid olid sunnitud kiirelt põgenema. Kaukaasia aladelt põgenenud armeenlased olid sõjas võidelnud Vene poolal. Kiliikiast pärit olevad armeenlased olid võidelnud irregulaaridenaprantsuse sõjaväes ning Väike-Aasia rannikulinnades elanud armeenlased olid võidelnud anatoolia sõjas koos kreeklastega. Ükski neist armeenia pagulasist ei võinud loota uuesti Türgi piiridesse asumisele, mida eriti kägakatsutavalt näitasid 1920.a. veebruaris türklaste poolal Anatoolias korraldatud tapatalgud, kus hukkus 30 000 armeenia meest. Seepärast põgenesid armeenlased Kreekasse

Süüriasse, Bulgaariasse ning Venemaale. Kolmes esmaltnimetatud riigis loeti neid peale sõda 200 000. Välja arvatud Nõukogude-Liidus varem asunud ja sinna läinud armeenlased, on need 200 000 kõik, mis sellest rahvast säilis. Armeenlaste inimkaotusi esimese maailmasõja labi arvestatakse 600 000 - 1 miljon inimest.

Assüürlaste ristiusuline rahvakild elas kuni maailmasõjani Türgi ja Persia piirimaail omaette türklaste poolt eriliselt tulitamatana. Sõja puhkedes lasid nad end meelitada vene poolele kaasa sõdima ning see sai neile saatuslikuks. Persia piiril ei kestnud venelaste sõjaõnn kaua ja assüürlased pidid juba varakult koos niste ja lastega oma kodud maha jätma. Enamus kohale jääjaist küüditati või tapeti. Üstavate liitlastena sõdisid assüürlased vene väes kuni revolutsioonini. Isegi peale venelaste sellest rindest lahkumist jätkasid nad terve aasta võitlust omal käel kuni 1918.a. suveks nende olukord lootusetuks muutus. Assüürlased otsustasid otsida vägevamate kaitset, ning suurem osa nende 5 pataljoni suurusest sõjaväest alustas koos naiste ja lastega teekonda inglaste juurde Kesk-Persiasse. Väiksem osa suundus Venemaale. Taganemisteed on oli võitlusrehe ning raske ja 70 000 -st teekonda alustanust jõudsid lähema inglise garnisonini ainult 50 000 inimest. Meestest moodustasid inglased 4 pataljoni piirikaitse üksusi, kuna teistel assüürlastel algas pikk ja vintsutusrikas pagulaste elu.

Kõige arvukama pagulasrahvuse moodustasid maailmasõja järele venelased. Peale Denikini lüüasaamist algab põgenike vool lõuna poole Balkani maadesse ning üle Musta mere Türgimaale. 1920.a. suvel on Balkanil juba üle 31 tuhande vene pagulase ja sama aasta lõpul evakueerib Vrangeli 136 ja pool tuhat sõjaväelast ning eraisikut Novorossiskist Gallipoli poolsaarele. Veel suuremad hulgad põgenevad kodumaa sissesetatud kommunistliku korrast põhja ja lääne suunas, Soome arvestatakse olevat tulnud 31 000 põgenikku, Rootsi 16 000, Läti 15 000, Poola 550 000, Rumeeniasse 35 000. Kõige kauem kestis põgenemine Venemaalt Kaug-Idas. Kolšaki sõja tõttu algab seal liikumine üle piiri küll alles 1922.a. aga see kestab peaaegu pidevalt 1935 aastani mil see piir hermetiliselt sulletakse. Kaug-Idas arvestatakse 130 000 vene põgenikuga kuigi ei seal ega ka Euroopas ükski maa sõjale järgnenud segaduses pagulasi ei näi olevat lugenud. Sellest tuli siis, et vene pagulaste ~~xxx~~ arv mida nüüd peale põhjalikumaid uurimusi ühele miljonile või veel alla seda hinnatakse, alul 2-3 miljoniks peeti.

Suure sõja otseste tagajärgede all kannatav maailm sattus suurtesse

raskustesse enamuses ilma igasuguste elatisvahendideta põgenike eest hoolitsemisel. Kõige suuremad teened nende põgenikemasside kõige häda- vajalisemate nõuete rahuldamisel on Põhja Amerika Ühendriikide hää- tegevusorganisatsioonidel: Ameerika Punane Rist, Ameerika Lähis-Ida Abi, Ameerika Abistamisvalitsus ja Päästke Lapsed organisatsioon. Need kõik tegelesid aga peamiselt Lähis-Idas ning eriti vene pagulaste abistamiseks vajati Euroopas erilist organisatsiooni. Rahvusvahelise Punase Risti palvel määrati 1. sept. 1921 Dr. Fridtjof Nansen Rahvaste- liidu Ülemkomissariks, Vene ja armeenia pagulasküsimuste jaoks. See- juures seati põhimõtteks, et Rahvasteliit ei toeta pagulasi majanduslii- kult vaid koordineerib ainult mitmesuguste abistamisorganisatsioonide tööd. Rahvasteliit oli siiski nõus tasuma Nanseni organisatsiooni ad- ministratiiv^{iv} kulud. Hoolimata nõrgast majanduslikust alusest õnnestus Nanseni valitsusil kui ka eraorganisatsioonidelt saadud summa- dega vene pagulased esimesest hädast üle aidata ning neile suuremas osas uute kodude asutamise võimaldada.

Vene pagulased paigutati suures osas Euroopa maadesse. Nende in- filtratsiooni hõlbustas asjaolu, et Vene pagulaste hulgas oli nende tööjõuliste m^{te} este protsent väga kõrge (Jugoslaavias asuvaist vene pagulasist olid näit. 66% mehed ja neist 66% vanusega 19-45a). Tšehhoslovakkia asustas näit. kohe 2000 kasakat põllum^{te} estena. Rasku- si oli muidugi intelligentsi paigutamise, mis vene pagulaste seas omas suure osatähtsuse. Näitena võiks esitada, et Jugoslaavias asuvate test vene pagulastest oli 2/3 keskkooliharidus ning 1/7 ülikooli- haridus. Intelligents leidiski edasitöötamisevõimalusi peamiselt Euroopa slaavi maades. Tšehhoslovakkia võttis vastu ülikooli õppe- jõud ning mitutuhat üliõpilast, kellele anti edasiõppimise võimalus. Samuti võimaldas Jugoslaavia vene intelligentsile oma alal edasi töö- tada. Kui selgus, et peatsest kedumaale tagasiminekest midagi välja ei tule, siis otsisid üliõpilased peale studiumi lõppu endale te- gutsemisvõimalusi teistes maades. Prantsusmaa ja Belgia olid 1924-1929 a. ainukesed maad, kus vajati töökäsi ning kes soodustasid uute pagulaste sissesõitu. Neil aastail üritas ninelt Rahvasteliidu Tööorganisatsioon kelle alluvusse Nanseni pagulasamet oli üle viidud, muretseda pagulasile nende ettevalmistuse kohast tööd. Enam kui 6300 juhul see õnnestus, aga suur osa vene intelligentsi pidi hiljemgi leiba teenima kehalise tööga. Seejuures püüdsid nad ise ühelt maalt

teise liikudes paremaid elamistingimusi leida ja kolmekümnendateks aastateks leidus neid pea igas Euroopa riigis. Kõige enam vene pagulasi arvati olevat Saksas (üle 230 tuhande), seejärgi Poolas (150-180 tuhat), siis Prantsusmaal (60-65 tuhat), Rumeenias (35-40 tuhat), Jugoslaavias (33 tuhat), Soomes (31-32 tuhat), Türgis (30-35 tuhat), Bulgaarias (30-32 tuhat), Eestis arvestatakse vene pagulaste arvu nende endi statistika kohaselt 14-16 tuhandele ja Lätis 16-17 tuhandele. Hoopis väheseks oli edasi rändamise tõttu vene pagulaste arv jäänud Tšehhis, kus neid arvestati olevat ainult 5-6 tuhat. Kõik nad olid suutnud endale ^{enne} käesoleva sõja puhkemist kohaliku rahva hulgas paiga kindlustada. Ebakindlaks jäi vaid nende 130 000 vene pagulase olukord kes Mandžuuriasse ja X Hiinasse sattusid. Ühtesulamine pärisrahvaga oli seal võimatu ja kohalikele välismaalaste koloniile lähene-
mise lõpetas jaapanlaste vallutus. Kuna jaapanlaste ajal vene pagulaste olukord veelgi raskemaks muutus, siis näib nende pagulaste probleem lisaraskusena langevat selle sõja järgi lahendamist ootavale pagulasprobleemile.

Mitte küllalt rahuldavalt ei suudetud asustada ka neid 34 tuhandet assürlast, kes Türgisse tagasi ei võinud minna. Alul katsetati nende paigutamiseks Iraaki, aga kui 1930.a. Irakile anti täielik iseseisvus, siis pidid rahvuslike vastolude tõttu araablastega suur hulk assürlasi edasi rändama. Esijoonel lahkusid maalt need 300 meest koos oma perekondadega, kes lootes Inglismaa poolt antud iseseisvuselubadusile olid teeninud Irakis inglise piirikaitseüksusis. Nad läksid prantsuse Süüriasse, kus neile Khaburi jõe äärde ehitati ajutised asulad. Türgi valitsuse protesti peale, kes oma piiri lähedusse ei soovinud vaenulist rahvastikku tehti ulatuslikud kavad assürrlaste asustamiseks sisemaale. Rahvasteliit ning Prantsuse, Inglise ja Iraki valitsused lubasid selleks kokku 72,6 prantsuse frangi suuruse summa. 1936.a. loobuti aga sellestki kavast osalt rahvusliku opositsiooni pärast Süürias ning osalt seetõttu, et Prantsusmaal oli tekkinud soov Süüria mandaati käest ära anda. Seepärast jäid need 34 tuhat assürrlast, kes olid asunud Süüriasse, igaks sinna kus nad parajasti elasid ning loobuti Irakki jäänud 50 tuhande assürlase evakueerimise mõttest. Viimased on seal suutnud end ka sedavõrd sisse elada, et vastavas Rahvasteliidu andes nende olukorda ei peeta halvemaks kui teiste selle piirkonna elanike oma.

Armeenlaste kompaktset asustamist ei ole üritatud. Tihedamalt jäi

neid asuma Süüriasse, Alexandrette'i sandžakki kuna mujal nad kohaliku rahvastikku infiltreerisid. Neid abistas seal juures Nanseni amet ühesugustel alustel vene pagulastega. Armeenlastel on siiski NSV Liidus oma vana asustusala ning Nanseni ameti andmeil evakueerus peale sõda maa-aladelt Türgis, sinna ligi 525 000 armeenlast.

Bulgaarias üritati pagulasi alul sel moel asustada, et nad maakondade ja valdade vahel ühetasaselt ära jaotati. Seal selgus, et suuremale osale neist ei leitud tööd ja lõpuks pöörduti abisaamiseks Rahvasteliidu poole. Rahvasteliit määras 1926.a. mm lõpul komissari bulgaaria pagulaste asustamiseks ning vahendas 2,4 miljoni inglise ja 4,5 miljoni \$ suuruses rahvusvahelise laenu saamise. Bulgaaria valitsus omalt poolt andis pagulaste asundamiseks 132 tuhat hektari maad, mis aga enne tuli laialdaste maaparandustöödega harimiskõlblikuks muuta. 1933.a. 1. jaanuaril anti asundused bulgaaria valitsuselt üle, kus leitud eluase 32 tuhandele perekonnale. (125 tuhandele inimesele) Teised olid leidnud endale elamisvõimalused mujalt.

Kreeka oli Rahvasteliidu poole abisaamise palvega pöördunud juba kolm aastat enne Bulgaariat. Kodumaale tulnud kreeklaste olukord oli raskem kui Bulgaarias. Kuigi osa kreeklastest oli saanud kaasa tuua vähemaid varandusi ning mõnekümnend tuhanded varsti pääle saabumist Nanseni ameti hooldisusel mitmesse Kreekamaa ossa eluvõimalused leidsid, elas Rahvasteliidu vahel eastumise momendil umbes 1 miljon kreeklast Amerika abiandmise organisatsioonide armust. 1923 .a. kevadel teatasid ameeriklased, et abiandmine lõpeb sama aasta 30 juunil, mille tõttu nende saatuse lõplik lahendamine muutus kiireks. Järgmise aasta alul nimetati Rahvasteliidu ka-itse all seisev Kreeka Pagulaste Asustamise Komisjon, mis koosnes ameeriklasest esimehest ning neljast Rahvasteliidu ning kahest Kreeka valitsuse esindajast. Puhassisetulek Rahvasteliidu vahendusel realiseeritud rahvusvahelisest laenust oli ligi 10 miljonit £ ning Kreeka valitsus andis komisjoni käsutada 500 tuhat hektari maad. Nende vahenditega loodi üle 2000 põllumajandusliku koloonii, milledes leidis eluaseme 170 tuhat perekonda (umbes 650 000 üksikisikut). Seejärel kui need asulad 1930 .a. lõpul Kreeka valitsusele üle anti võidi pidada Kreeka pagulasküsimust lahendatuks. Peamiseks raskuseks oli seejuures olnud laste ja töövõimetute varade samuti linnaelanike suhteliselt suur arv (linnaelanikke 53% ja põllunduses töötanuid 47%).

Esimese maailmasõja läbi kodutuks ja jäänud inimeste asustamisprobleem suudeti seega siis hoolimata raskustest suurtes joontes siiski rahuldavalt lahendada. Ei ole kahtlust, et seejuures omandati väärtuslikke kogemusi, mis tulevad kasuks siis kui peaks selguma, et suuremad hulgad pagulasi pikemaks ajaks võõrsile peavad jääma, nii et neile osutub tarvilikuks uute kodude loomine.